

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КООРДИНАТ ТА МІСЦЕ В НИХ УКРАЇНИ

В статті аналізується процес створення нової моделі міжнародних відносин та роль у ньому України. Визначені пріоритети у виборі форм і методів вирішення політичних конфліктів на сучасному етапі.

Сучасна світова політика знаходиться у стані пошуку найбільш ефективної моделі взаємодії держав і народів, яка базується на ідеях безпеки та гарантій прав людини. Величезні втрати людських та матеріальних ресурсів в періоди двох світових війн та значних локальних війн, поправлення прав людини внаслідок численних національних, релігійних, соціальних конфліктів, «холодних війн» та інших форм радикальної конфронтації лише протягом ХХ століття роблять такий пошук особливо актуальним у ХХІ столітті і в теоретичній, і в практичній площині. Тому такі питання аналізуються в багатьох наукових працях [1, 4, 5].

Але широким спектром суб'єктів політики, задіяних в сучасних політичних процесах, різних за природою і статусом, безумовно ускладнює визначення механізмів вирішення проблем і потребує їх постійного вивчення. Адже перспективи розвитку світової політики пов'язані саме з такою необхідністю. Україна не може залишитись осторонь подібних процесів і явищ, тож проаналізуємо її місце в них і наслідки для подальшого перспективного розвитку нашої держави.

Саме Україна сьогодні опинилась на піку зіткнень політичних, економічних, цивілізаційних. Вона водночас виступає і суб'єктом, і об'єктом світової політики. Тобто, здатна як сама народжувати і впроваджувати нові форми і методи розв'язання конфліктних ситуацій,

так і стає плацдармом випробувань з боку інших учасників і зацікавлених сторін. І від того, який шлях вирішення проблем буде знайдено, залежить не лише майбутнє нашої держави, а і наслідки вирішення конфліктних ситуацій для багатьох країн і народів, що вже стикнулись з радикальною конфронтацією певних політичних суб'єктів або де існують потенційні загрози глибоких політичних конфліктів, що виникають на різному ґрунті і носять як внутрішньодержавний так і міждержавний характер.

Адекватним існуючим загрозам стабільному цивілізаційному розвитку має бути загальна та багатовимірна система безпеки, що включає економічні, політичні, військові, екологічні, інформаційні, культурологічні, етнічні, релігійні чинники тощо. Трансформація складної системи взаємодії різних суб'єктів повинна підпорядковуватись головній меті: пріоритету прав людини. Лише на цьому шляху можна досягти налагодження реального діалогу культур і цивілізацій. Адже глобалізації загроз протистоїть і глобалізація попереджень та боротьби з ними.

Оскільки головне місце в сучасних трансформаціях системи безпеки відводиться, передусім, дипломатичним важелям, переговорному процесу, вдосконаленню інституційних форм та нормативної бази, то особливого значення набуває правове регулювання, як на міжнародному так і на національному рівнях.

Саме в цій площині намагаються віднайти, чи скоріше створити, базис заміщення концепції культурно-цивілізаційного зіткнення за С. Гантінгтоном та багатьма теоретиками конфліктології, як Д. Рапопорт, О. Шпенглер, М. Данилевський та інші, концепцією симфонії цивілізацій і культур. Коли тероризму і непримиренності будуть протиставлені толерантність, співпраця і порозуміння задля спільного процвітання.

В даному аспекті набувають комплексного характеру кроки щодо створення і вдосконалення цілісної системи інститутів і норм міжнародного характеру в рамках системи міжнародного права, міжнародних відносин. Подібні зусилля спираються на історичний досвід світової практики, який свідчить, що будь-який чинник в ряді ситуацій може обумовлювати як конфліктність і протиборство, так і сприяти плідній співпраці, в разі його конкретного цільового використання.

Сучасна тенденція до цивілізаційного плюралізму акцентує увагу на ідеях ненасильництва, гуманізму, превалюванні загальнолюдських цінностей. Саме цю тенденцію П'єр де Шарден визначив як «планетизацію» людства, за якої конвергенція народів і цивілізацій обумовлює їх вдосконалення і розвиток.

Однак слід враховувати, що глобалізація не виключає глокалізації, тобто, загальне і специфічне доповнюють один одного, створюючи багатовимірний і нелінійний характер розвитку людства в цілому і окремих держав, зокрема.

На цьому тлі важливими є не лише правові норми, що регулюють такі взаємини, але і суто моральні, які спираються на кращі національні традиції, які зберігає людство. Але саме тут криється і найбільша небезпека. Адже моральні трактовки можуть абсолютно не співпадати з правовими нормами або протирічити їм за трактуванням різними суб'єктами. Неоднозначне розуміння гарантій прав більшості нерідко веде до порушень прав меншості, спричиняючи навіть силові методи захисту або переконання. А при втручанні в такі ситуації зовнішніх суб'єктів розв'язання подібних протиріч ще більше ускладнюється.

Саме такі обставини склались сьогодні в українській політиці, яка може і повинна створити прецедент реальності розв'язання конфліктів, уникаючи жертв і максимально впроваджуючи оптимальну модель нових відносин в світовій політиці задля співпраці країн і народів і взаємодопомоги в складних політичних ситуаціях.

Нові виміри політики: і внутрішньодержавної, і міжнародної, мають чітко окреслити та обґрунтувати принципово інші підходи до воєнних засобів вирішення конфліктів, ніж ті, на яких наголошували в різні періоди теоретики, як Ніколо Макіавеллі чи Карл фон Клаузевіц. Якщо для останніх війна визнавалась природнім породженням політики і влади, то людство, нарешті, має перейти до нового уявлення і ставлення до процесу вирішення існуючих протиріч будь-якого рівня. Обсяг сучасних військових потенціалів, їх руйнівна сила мають охолоджувати амбіції і примушувати до пошуку інших способів, передусім, мирних. Знищення кращих або гірших не вирішує питання, а лише переносить його у часі і просторі, залишаючи нащадкам і створюючи постійно існуючий, так званий «заморожений» конфлікт. Тож усвідомлення суті конфлікту повинно стимулювати зусилля щодо його реального вирішення.

З одного боку, стовідсоткового успіху не досягали через застосування різних ненасильницьких форм підтримки, у вигляді діяльності міжнародних організацій, чи надання гуманітарної допомоги, або часткового примусу завдяки проведенню операцій з підтримки миру і безпеки за допомогою міжнародних миротворчих контингентів, спостерігачів чи поліцейських операцій під егідою ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС. Але, з другого, тільки силою також нікого не примусили до сталих і продуктивних відносин та взаємин. Такі приклади надають окремі країни Європи, Азії, Африки, Латинської Америки, де після відносно-

го затишшя продовжились спалахи конфронтації і непримиренного протиборства. Застаріла модель, в якій превалоє військовий потенціал як засіб реалізації своїх цілей, вичерпала свої можливості. Застосування сучасних видів озброєнь несе в собі не тільки катастрофічні втрати і руйнації, але й спричиняє гуманітарні катастрофи, з якими не спроможні справитись окремі держави.

Нинішній конфлікт на Сході України доводить ці позиції, бо військове протистояння надто дорого коштує суспільству: це тисячі загиблих, ще більше пораниених та скалічених, а також практично зруйновані населені пункти і життєво необхідні об'єкти інфраструктури, що потребуватиме величезних фінансових витрат на відродження цих регіонів.

Тож перспективнішими все таки видаються способи ненасильницькі, або, принаймні, суто з гуманітарною спрямованістю, з дозованим використанням сили захисного змісту, з профілактикою щодо джерел конфлікту. Це формує нову модель міжнародних відносин, нову систему безпеки, демілітаризує політику. Саме в рамках такої моделі передбачена міжнародна співпраця, спрямована на всебічну допомогу у вирішенні різних проблем, що в результаті знижує політичну напругу і забезпечує тривалий стабільний стан і розвиток.

Нажаль, сучасний Світ не демонструє відсутності регіональних та локальних конфліктів, військових втручань, кризових ситуацій. Світова спільнота ще не змогла ефективно запобігати насильству на всіх рівнях, але, принаймні, утверджує систему попередження глобальних війн. Розширення таких можливостей щодо конфліктів нижчого рівня потребує додаткових зусиль по вдосконаленню діяльності міжнародних організацій, укріплення міжнародно-правової бази, впровадження гуманітарних принципів в систему міжнародних відносин тощо.

Це шлях до зниження міжнародної напруги, розвитку співпраці, попередження конфліктів і альтернативи йому в перспективі не існує.

Сучасна Україна опинилась сьогодні в епіцентрі світової політики і стала своєрідним майданчиком, на якому точиться запекла боротьба між старою та новою моделями світоустрою, протистояння прибічників силових сценаріїв та тих, хто поділяє ідеали ненасильницьких способів вирішення політичних конфліктів [6].

Складності ситуації надає той факт, що внутрішні конфлікти отримали зовнішню підтримку у вигляді як інформаційної, так і військової складової сусідньої ядерної держави, яка до недавніх пір розглядалась в якості гаранта безпеки та цілісності України. А також особливого

загострення ситуації надає той факт, що боротьба носить всі ознаки, притаманні явищу тероризму: захоплення заручників, вербування, фінансування та навчання найманців і використання їх в військових і терористичних діях; незаконні теле- та радіомовлення. На цьому тлі зростає злочинність, порушуються особисті права громадян, виникають кризові ситуації в екологічній сфері, в забезпеченні продовольством, в енергозабезпеченні, в демографічних питаннях тощо.

За таких обставин постає питання щодо здатності суб'єктів розуміти та визнавати певні межі задоволення власних інтересів задля спільного розвитку і зростання. Це питання не лише теорії, а і політичної практики. Однак сучасні українські реалії, нажаль, не демонструють подібного ставлення частини політичних акторів, задіяних в конфлікті.

Так ситуацію відносно Криму взагалі було вирішено без будь-якої участі України, лише з урахуванням інтересів Російської Федерації та частини місцевої еліти і їх прихильників. Тому, зрозуміло, що ні Україна, ні абсолютна більшість світової спільноти та впливові міжнародні інституції не визнали включення Криму до складу РФ, оцінивши події як анексію, порушення всіх міжнародних угод та договорів, порушення територіальної цілісності і кордонів незалежної держави тощо.

Ще більш деструктивною виявилась ситуація на Сході України, де частина Донецької і Луганської областей перетворились на поле бою, в ході якого гинуть люди, в тому числі мирне населення; руйнується інфраструктура, зупиняється виробництво, страждає екологія, виникає безліч негативних явищ, наслідки яких гальмують цивілізаційний розвиток та демократичні трансформації українського суспільства.

При цьому значно ускладнює процес вирішення проблем і розв'язання конфліктної ситуації невизначеність суб'єкту протистояння. За умов лише внутрішнього характеру даного протистояння було б достатнім розкласти причини за групами: економічні, соціальні, культурно-мовні і почергово розпочати їх вирішувати, зменшуючи активність протистояння. Але, коли наявне зовнішнє втручання суб'єкту, який фактично виконує контрольну функцію, при цьому заявляючи про власну відстороненість від подій, то не зрозумілими виявляються реальні його інтереси, а за цим слідує неможливість узгодити питання, неясною є відповідальність сторін, віртуального характеру набувають гарантії, що проголошуються і т. д.

За таких обставин неможливо оперувати не тільки абсолютними категоріями, а навіть і відносними, що стосуються процесу зниження рівня конфлікту в рамках окремих його етапів і, тим більше, його ви-

рішення та довгострокової перспективи досягнення стабільного стану з подальшим сталим розвитком всіх сфер державного і суспільного життя.

Саме це спричинило потребу для України звернутись по допомогу до світової спільноти. Міжнародні структури як ООН, ОБСЄ, ПАРЕ, ЄС включились в процес пошуку ефективних шляхів вирішення конфлікту в Україні. Було надано не лише моральної підтримки з засудженням способів і методів, використаних РФ, а і представлена значна матеріально-фінансова допомога для подолання кризи і збереження незалежної української держави, яка самостійно визначила європейську орієнтацію свого курсу розвитку.

Та завдання об'єднати зусилля і створити умови їх реалізації, що стало б базою нової моделі міжнародних відносин, дуже непросто. Наприклад, неоднозначним є ставлення окремих держав до впровадження санкцій відносно Російської Федерації. Це зрозуміло, бо їх реалізація шкодить не тільки фінансовій та економічній системі РФ, а й знижує прибутки багатьох іноземних компаній, від чого вкрай важко відмовитись. Глобалізація економіки втягує в систему міжнародного обміну і інтеграції тисячі корпорацій і мільйони пов'язаних з ними людей, з власними статусами і цілями. Тому йти на ризики власних обмежень непросто. Транснаціоналізація економіки диктує свої правила взаємин.

Але сьогодні і європейська спільнота, і абсолютна більшість інших впливових країн Світу демонструють свою повагу до принципів, проголошених на міжнародному рівні в повоєнний період. Адже у всіх міжнародних договорах проголошувались зобов'язання відмовитись від перегляду кордонів, від використання воєнної сили в міждержавних стосунках, від втручання у внутрішні справи один одного та багато інших принципових аспектів нормалізації міжнародних відносин.

Особливу роль при цьому мають відігравати ядерні держави, їх послідовність в дотриманні взятих на себе зобов'язань носить принциповий характер. Україна – єдина держава Світу, яка добровільно відмовилась від свого ядерного статусу. І, безумовно, ми цілком об'єктивно сподівались на гарантії нашої безпеки та недоторканості з боку тих, з ким підписували договори і тим більше, куди вивозили ядерну зброю, що належала нашій державі. Йдеться, передусім, про Російську Федерацію, як одного з підписантів Будапештського меморандуму 1994 р. і, відповідно, гаранта безпеки і територіальної цілісності України [3]. Тому агресія з цього боку була фактично неочікуваною і руйнує основи міжнародно-договірних зобов'язань.

Навіть не беручи до уваги всі недоліки оборонного плану, які накопичувались протягом всіх років незалежності при всіх Президентах та Урядах, абсолютно несподіваним виявився суб'єкт такої агресивної зовнішньої політики.

Тому дуже важливим стало те, що Україну не залишили сам-на-сам в цій надскладній ситуації. Так, варто було б очікувати більшої оперативності реакції світової спільноти на реальні дії, але слід врахувати, що якраз нинішні події демонструють потреби радикальних змін багатьох міжнародних інституцій та принципів їх функціонування. Потребують вдосконалення і інституційна, і нормативна, і процесуальна підсистеми міжнародної системи в цілому.

Вони мають стати більш гнучкими і дієвими, не можуть напряму залежати від небажання одного, хай і великого суб'єкта, підкорятись загальним правилам. Адже людство в цілому і окремі держави зокрема просуваються до мети побудови правових держав, де пріоритет права, прав людини будуть основним змістом та ціллю політики. А в таких державах, як наголошував визначний український вчений із світовою славою Б. О. Кістяківський ще на початку минулого ХХ століття, керують не особи, а загальні правила та правові норми, а організація держави залежить від самодіяльності народних мас. Тож потрібні більш ефективні механізми впливу на конфліктні ситуації в світовій політиці, більш сучасні технології координації дій між державами, адже в складних ситуаціях можливості виключно національних урядів обмежені і існує нагальна потреба у міжнародній співпраці, у залученні світової спільноти до вирішення складних проблем, від чого залежить загальний прогрес людства.

Соціальна напруга, політична нестабільність в окремих регіонах створюють загальну нестабільність для всієї міжнародної системи, поглиблюють загрози безпеці не тільки прикордонних територій, а і всій системі міжнародних відносин.

Саме розуміння такої пов'язаності змушує шукати нові форми взаємин народів і держав. Система безпеки має бути цілісною, з чіткою координацією всіх складових, стійкою до загроз, з органічною взаємопов'язаністю елементів різних рівнів та видів тощо. Динаміка взаємин в такій системі має спрямовуватись не на протистояння, а на сприяння та підтримку один одного. Тоді вся система ефективна та просувається в напрямку реалізації спільних завдань розвитку. Тобто, спільні узгоджені дії суб'єктів забезпечують існування оптимальних механізмів реалізації мети, створення якісного об'єкту для кожного в рамках системи міжнародних відносин. Функціонування такої системи має забезпечуватись інституційно, регулятивно, комунікативно,

концептуально-ідеологічно, потребуючи постійного вдосконалення всіх аспектів.

Для сучасної України це означає потребу реформування всіх інститутів, задіяних в гарантуванні безпеки; зміни ідеології політики безпеки, зміни моделі досягнення безпеки в рамках держави, взаємин держави з суспільством та міждержавних стосунків. Тільки це може стати запорукою створення нормальних умов для нормальної життєдіяльності людини та прогресивного розвитку суспільства. І саме це дозволить реалізувати стратегічний вибір нашої держави і народу – інтегруватись в європейський цивілізаційний простір [2, 7].

Безумовно, найкращий варіант функціонування системи безпеки пов'язаний із запобіганням небезпекам та сприянням розвитку об'єкта безпеки. Але сьогодні Україна має вже іншу ситуацію, коли треба припиняти існуючий конфлікт, усувати його небезпечні наслідки, ліквідовувати подальший прояв загроз. Це набагато складніше і витратніше, потребує зосередження всіх внутрішніх ресурсів та залучення зовнішньої підтримки.

Та якщо Україна вистойть, збереже цілісність і незалежність, вона надасть поштовх для реального запровадження принципово нової моделі міжнародних відносин та ефективного функціонування сучасної міжнародної системи, здатної прогнозувати виклики і загрози безпеці та оперативно реагувати на них, мобілізуючи сили і засоби в рамках оптимального механізму вирішення конфліктів різних рівнів та видів. Тому Світ повинен підтримати Україну на цьому шляху до перемоги, водночас створюючи перспективи безпеки і для інших суб'єктів міжнародних відносин.

Бібліографічний список:

1. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / Ж. Аттали ; пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993. – 135 с.
2. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми. – К. : Юридична думка, 2005. – 332 с.
3. 15 років без'ядерного статусу: досвід та гарантії безпеки для України / Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні. – К., 2009. – 8 с.
4. Системный мониторинг глобальных и региональных рисков. – М. : Изд. ЛКИ, 2010. – 416 с.
5. Современная мировая политика: Прикладной анализ. – 2-е изд. – М. : Аспект Пресс, 2010. – 592 с.
6. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. – К. : К.І.С., 2014. – 1016 с.
7. Хоффман Л. Україна на шляху до Європи / Л. Хоффман, Ф. Мьоллерс. – К. : Фенікс, 2001. – 343 с.

В статье анализируется процесс формирования новой модели международных отношений и роль в нем Украины. Определены приоритеты выбора форм и методов решения политических конфликтов на современном этапе.

The article provides the analyses of the formation process of the new model of international relations and of the role of Ukraine in it. The priorities of the selection of forms and methods to solve the political conflicts are also determined.

Стаття надійшла до редколегії 24.12.2014